

УДК 339.972:332.14

СУТНІСТЬ, ЕТАПИ ТА ВАРІАТИВНІСТЬ МОДЕЛЕЙ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Чертков С.І.*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

Розглянуто сутність, принципи та основні етапи еволюції державного регулювання регіонального розвитку країн. Представлено результати теоретичного узагальнення та визначення найбільш поширених підходів до розуміння сутності поняття «державна регіональна політика», зроблено спробу систематизувати та визначити найбільш поширені підходи до класифікації моделей регіональної політики. Встановлено, що класифікацію моделей регіональної політики доцільно проводити за: формою прояву; суб'єктною та об'єктною ознакою; часовими параметрами; рівнем реалізації; інструментами реалізації; домінуючими цілями регіональної політики; державним політико-територіальним устроєм; домінуючим типом методів реалізації регіональної політики; ефектом реалізації регіональної політики; пріоритетними сферами реалізації регіональної політики; характером втручання державних органів влади.

Ключові слова: регіон, регіональний розвиток, державна регіональна політика, варіативність моделей регіональної політики.

The essence, principles and stages in the evolution of state regulation of regional development have been defined. The main results of theoretical synthesis and identification of the most common approaches to the understanding of the term “state regional policy” and the most common approaches to the classification of models of regional policy have been systematized and defined. It has been defined that models of regional policy can be classified by: a form of manifestation, subjective and objective features, temporal parameters, the level of implementation, implementation tools, dominant objectives of regional policy, state policy-territorial system; dominate methods of regional policy; effects of regional policy, priority areas of regional policy, the nature of the intervention of public authorities.

Keywords: region, regional development, state regional policy, variability of regional policy models

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку світового господарства та міжнародних економічних відносин регіональний

© Чертков С.І., 2013

розвиток розглядається як складова та важлива умова забезпечення реалізації не тільки національних інтересів, але й інтересів світового господарства в цілому, оскільки регіональні соціально-економічні дисбаланси та асиметрії, що мають локальний характер, поглиблюють соціально-економічні дисбаланси, що носять глобальний характер, і таким чином формують загрози для забезпечення міжнародного миру та безпеки. Беручи до уваги все зазначене вище, регіональний розвиток та фактори, що визначають його особливості та специфіку, викликають значний науковий та практичний інтерес, потребують значної уваги та постійного моніторингу.

Аналіз останніх наукових досліджень. Теоретичному осмисленню, розгляду та вирішенню проблем регіонального розвитку присвячено увагу широкого кола українських – Долішній М.І. [1], Варналій З.С., Воротін В.Є. [4], Куйбіда В.С. [5], Ткачук А.Ф. [6], Барановський М.О. [7] та зарубіжних – Сидоренко О.В. [2], Фатєєв В.С. [3], Бродська Т.Г., Миропольський Д.Ю. [8], Сатаров Г.О. [10], Леонов С.Н. [11] та ін. Однак, незважаючи на все зазначене вище, сьогодні не існує консенсусу та уніфікованих підходів до розуміння сутності поняття «регіон», «регіональний розвиток», сутності, інструментів та видів такої важливої умови забезпечення регіонального розвитку як державна регіональна політика.

Мета роботи зводиться до спроби теоретичного узагальнення та визначення найбільш поширених підходів до розуміння сутності поняття «державна регіональна політика», визначення найбільш поширених моделей державної регіональної політики.

Викладення основного матеріалу дослідження. Як справедливо стверджує Сидоренко О.В., «державне регулювання регіонального розвитку властиво кожній країні, але в різних формах» [2]. Це пов'язано із тим, що: 1) «неоднорідність економічного простору чинить значний вплив на структуру та ефективність економіки, стратегію та тактику інституційних перетворень, соціально-економічну політику будь-якої держави» [11]; 2) «регіональна політика має враховувати різноманітність регіонів, а тому не може бути уніфікованою» [10]. Однак, незважаючи на це, «у будь-якому випадку регіональна політика базується на існуючій де-юре або де-факто просторовій стратегії розвитку країни» [10].

Проведений аналіз наукової літератури, присвяченої теоретичному осмисленню та виробленню практичних рекомендацій щодо вирішення проблем регіонального розвитку [1-11], дозволяє зробити наступні висновки:

1. Сьогодні не існує уніфікованого підходу до розуміння сутності поняття «державна регіональна політика». Так, Сидоренко О.В. під регіональною політикою держави розуміє свідому діяльність органів державного управління, що реалізує інтереси держави щодо регіонів (загальнодержавні інтереси) і внутрішні інтереси самих регіонів (регіональні інтереси), спрямовану на створення інституційного середовища регіонального розвитку та усунення диспропорцій у просторовому розвитку [2]. Авторський колектив роботи [9] робить висновок, що «державна регіональна політика є важливим елементом політики держави, спрямованої на посилення конкурентоспроможності економіки держави та її регіонів, підвищення рівня добробуту населення та сприяння інтегрованості її простору.... це політика синергії, яка при правильному плануванні та реалізації забезпечує ефект набагато вищий, ніж ефект від суми окремих заходів галузевих політик» [9]. Аналогічної думки дотримується Долішній М.І. стверджуючи, що під регіональною політикою держави слід розуміти систему цілей і дій, що спрямовані на реалізацію інтересів держави щодо регіонів та внутрішніх інтересів самих регіонів, яка реалізується за допомогою методів, що враховують історичну, етнічну, соціальну, економічну та екологічну специфіку територій [1]. Підходи зазначених вище вчених розділяє авторський колектив роботи [4] та [5]. Так, автори роботи [4] стверджуючи, що державна регіональна політика - сфера діяльності з управління економічним, соціальним, екологічним і політичним розвитком країни в регіональному аспекті відповідно до заздалегідь розробленої програми [4]. Автори роботи [5] – складова політики держави, яка спрямована на організацію її території в економічному, соціальному, гуманітарному, екологічному, політичному аспектах відповідно до державної стратегії розвитку [5]. Схожої точки зору дотримується Фатєєв В.С., який дотримується думки, що регіональна політика держави – вплив на розвиток спільнот, які проживають та здійснюють економічну діяльність на одній або декількох частинах національної території або сукупній території ряду країн,

національних (федеральних) і субнаціональних органів влади будь-якої країни, а також органів, які створено на міждержавній правовій основі, що здійснюється за допомогою різних спеціальних інструментів [3]. Таким чином, державна регіональна політика найчастіше розуміється як система заходів у межах загальнонаціональної політики розвитку, що спрямовані на реалізацію як цілей розвитку держави в цілому, так і цілей розвитку її просторових утворень.

2. У основу реалізації державної регіональної політики закладено досягнення двох суперечливих цілей – забезпечення економічної ефективності (раціональне використання потенціалу регіонів) та забезпечення соціальної справедливості (ліквідація значних асиметрій та диспропорцій у розвитку регіонів).

3. Державна регіональна політика пройшла п'ять етапів свого становлення та розвитку:

Перший – 30-ті рр. XX ст. – усвідомлення значущості регіонального розвитку, прийняття перших програм допомоги окремим територіям.

Другий – 40-50-ті рр. XX ст. – розширення кола країн, які практикують регіональні методи управління, переважання підходу «згори-донизу» при вирішенні питань регіонального розвитку.

Третій – кінець 50-х – середина 70-х рр. XX ст. – зростання значущості регіональної політики як інструменту управління територіальним розвитком, формування цілісної концепції регіональної політики розвинених країн світу, удосконалення та апробація стимулів розвитку «проблемних територій», панування кейнсіанської моделі управління.

Четвертий – середина 70-х - 1993 рр. – формування ідей «наднаціональної» регіональної політики, звуження інструментарію регіональної політики, переважання макроекономічних цілей над регіональними.

П'ятий – 1993- дотепер – поширення горизонтального підходу до управління, зростання значення інноваційно-інвестиційної політики регіонального розвитку, децентралізація влади, зростання відповідальності місцевих органів влади за розвиток підпорядкованих їм територій, перехід до неоліберальної моделі розвитку [3], [7].

4. Можна виділити такі найбільш поширені підходи до класифікації моделей регіональної політики:

4.1. За формою прояву:

експліцитна (пряма) державна регіональна політика – державна політика, яка прямо спрямована на вирішення проблем локального розвитку;

імпліцитна (непряма) державна регіональна політика – державна політика, яку прямо не спрямовано вирішення проблем локального розвитку, проте має значний «просторовий ефект».

4.2. За суб'єктною ознакою:

регіональна політика владних органів (державна (центральна, національна, федеральна), міждержавна, наднаціональна, субнаціональна);

регіональна політика інших інституційних одиниць (підприємства, асоціації та ін.).

4.3. За об'єктною ознакою:

поляризована регіональна політика – вид регіональної політики, який передбачає підтримку розвитку одного або декількох регіонів, які характеризуються найкращими показниками розвитку (підтримка «полюсів розвитку»);

вирівнююча регіональна політика – вид регіональної політики, який передбачає підтримку проблемних або депресивних регіонів.

4.4. За рівнем реалізації:

локальна регіональна політика;

загальнонаціональна регіональна політика;

міжнародна регіональна політика.

4.5. За інструментами реалізації:

фіскальна (фінансово-бюджетна) регіональна політика – регіональна політика, основними інструментами реалізації цілей якої є податки, трансферти та ін.;

монетарна (кредитно-грошова) регіональна політика – регіональна політика, основними інструментами реалізації цілей якої є загальна маса грошей, норма резервування та ін.;

зовнішньоекономічна регіональна політика – регіональна політика, основними інструментами реалізації цілей якої є мито, квоти та ін.

4.6. За домінуючими цілями регіональної політики:

загальносистемна регіональна політика – політика, основною ціллю якої є створення інституційного середовища регіонального розвитку.

селективна регіональна політика – політика, основною ціллю якої є зменшення асиметричності регіонального розвитку.

4.7. За державним політико-територіальним устроєм:

регулятивна регіональна політика – вид регіональної політики, який передбачає, що регіони підпорядковуються центральній владі та її політиці. Даний тип політики найбільш характерний для унітарних держав.

конкурентна регіональна політика – вид регіональної політики, який передбачає, що центральна влада задає лише загальні «правила гри», але регіони є повністю самостійні у прийнятті рішень. Даний тип політики найбільш характерний для федеративних держав.

змішана регіональна політика – вид регіональної політики, який поєднує принципи регулятивної та конкурентної регіональної політики.

4.8. За домінуючим типом методів реалізації регіональної політики:

підтримуюча регіональна політика – вид регіональної політики, який передбачає використання переважно стимулюючих методів регіонального розвитку та застосовується переважно щодо депресивних регіонів;

обмежувальна регіональна політика – вид регіональної політики, який передбачає використання переважно антистимулюючих методів регіонального розвитку та застосовується переважно щодо дуже урбанізованих регіонів.

4.9. За часовими параметрами:

короткострокова регіональна політика (1-2 роки);

середньострокова регіональна політика (3-5 років);

довгострокова регіональна політика (понад 5 років).

4.10. За ефектом реалізації регіональної політики:

вирівнююча регіональна політика – вид регіональної політики, який спрямований на вирівнювання регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку;

оптимізаційна регіональна політика – вид регіональної політики, який спрямований на оптимізацію використання регіональних ресурсів.

4.11. За пріоритетними сферами реалізації регіональної політики:

економічна регіональна політика – вид регіональної політики, який спрямовано на вирішення економічних проблем регіонів, у тому числі забезпечення більш повної зайнятості населення регіонів, створення перешкод на шляху надмірної концентрації «дешевих» робочих місць,

розвиток інфраструктури та ін.

«політична» регіональна політика – вид регіональної політики, який спрямований на вирішення політичних проблем регіонів, у тому числі придушення сепаратистських тенденцій у політичному житті регіонів, вирішення конфліктів та суперечностей між державою та регіоном, забезпечення рівності та співробітництва регіонів та ін.

культурна регіональна політика – вид регіональної політики, завданнями якого є вирішення культурних проблем регіонів, у тому числі зняття гострих культурних протиріч між регіонами, стимулювання розвитку мережі культурних центрів по всій території країни, створення умов та сприяння соціокультурному співробітництву регіонів та ін.

соціальна політика – вид регіональної політики, який спрямований на вирішення соціальних проблем регіонів, у тому числі вирівнювання рівня життя, покращення якості соціального середовища та ін.

науково-технічна регіональна політика – вид регіональної політики, у сферу якого попадають умови та фактори розміщення центрів наукових досліджень, взаємозв'язки між місцями концентрації НДДКР, територіальні форми співробітництва науки та виробництва та ін.

екістична – вид регіональної політики, який спрямований на вирішення регіональних проблем щодо розселення.

4.12. За характером втручання державних органів влади:

екзогенна регіональна політика – вид регіональної політики, який передбачає значне втручання з боку державних органів влади;

ендогенна регіональна політика - вид регіональної політики, який передбачає орієнтацію переважно на внутрішні фактори розвитку.

Висновки. Незважаючи на відсутність консенсусу, під державною регіональною політикою найчастіше розуміється система заходів у межах загальнонаціональної політики розвитку, що спрямовані на реалізацію як цілей розвитку держави в цілому, так і цілей розвитку її просторових утворень. Моделі та види регіональної політики різняться між собою за формою прояву; суб'єктною та об'єктною ознакою; часовими параметрами; рівнем реалізації; інструментами реалізації; домінуючими цілями регіональної політики; державним політико-територіальним устроєм; домінуючим типом методів реалізації регіональної політики; ефектом реалізації регіональної політики; пріоритетними сферами реалізації

регіональної політики; характером втручання державних органів влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети / М.І. Долішній. – Київ: Наукова думка. – 2006. – 511 с.
2. Сидоренко О.В. Региональная экономическая политика: сравнительный анализ российского и зарубежного опыта / О.В. Сидоренко // Вестник БИСТ. – 2010. - № 1(5) – С.101-115.
3. Фатеев В.С. Региональная политика: теория и практика / В.С. Фатеев. – Мн.: ЕГУ. – 2004.– 480 с.
4. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / [З.С. Варналій, В.Є. Воротін, В.С. Куйбіда та ін.]; за ред. З.С. Варналія. – К. : НІСД. – 2007. – 768 с.
5. Збірник «Нова державна регіональна політика в Україні». Під загальною редакцією доктора наук з питань державного управління, професора В.С. Куйбіди. – Київ, Видавництво «Крамар», 2009. – 232 с.
6. Регіональна політика : правове регулювання. Світовий та український досвід. Видання друге, доповнене / за заг. ред. А. Ткачука. – К. : Леста, 2011. – 260 с.
7. Барановський М. Депресивні території як об'єкт регіональної політики: європейський досвід і можливості його застосування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/geografija/articles/Depressive_territories_as_object_of_regional_policy_European_experience_and_its_usage_opportunities_in_Ukraine_13558.pdf.
8. Макроэкономическая политика государства и особенности ее осуществления в открытой экономике: Учебное пособие / Под ред. канд. экон. наук, проф. Т.Г. Бродской, д-ра экон. наук, проф. Д.Ю. Миропольского. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ. – 2010. – 140 с.
9. Аналітичний звіт «Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://surdp.eu/uploads/files/1_ANALYTICAL_REPORT_FINAL_DRAFT_UA.docx.
10. Региональная политика России: адаптация к разнообразию: аналит. докл. / [Г.А. Сатаров и др.]; по общей редакцией Г.А. Сатарова. - М.: Фонд ИНДЕМ. - 2004. – 190 с.
11. Леонов С.Н., Сидоренко О.В. Селективная региональная политика как самостоятельный тип региональной политики государства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://e-journal.spa.msu.ru/uploads/vestnik/2011/vipusk__28._sentjabr_2011_g./pravovie_i_politicheskie_aspekti_upravljenija/leonov_sidorenko.pdf.